

much more likely to achieve the maximum integration into the social environment.

You need to understand that autism is primarily a developmental disorder and not a mental illness. With proper adjustment, children diagnosed with autism, can successfully adapt in the society, bring social benefits.

Key words: *autism spectrum disorders, development of social integration, integrated educational environment, socio-pedagogical approach.*

УДК 37.013.42:173.5

В. О. Головня

Харківська державна академія культури

ДО ПРОБЛЕМИ ЖОРСТОКОСТІ ЩОДО ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКИХ РОДИНАХ

У статті на основі аналізу соціально-педагогічної, психологічної, історичної та правової літератури, визначено зміст та провідні характеристики жорстокого поводження батьків з дітьми, яке автор визначає як «поведінку батьків, родичів (або осіб, що їх замінюють) стосовно дітей, яка характеризується нанесенням шкоди фізичному, психологічному, морально-духовному та іншому здоров'ю дитини, порушенням її прав, свобод та інтересів, перешкоджанням її всебічному розвитку, навмисним (або ненавмисним) створенням негативного клімату у родині та позбавлення дитини належного піклування, забезпечення та захисту. Автор також аналізує підходи різних науковців до зазначеної проблеми, зазначає головні причини виникнення проблеми у суспільстві.

Ключові слова: *жорстокість, агресія, насильство, жорстокість у сім'ї, причини жорстокого поводження з дітьми у сім'ї.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства актуалізуються питання зміцнення інституту сім'ї, покращення добробуту родини, підвищення народжуваності, профілактики насильства та жорстокого поводження з дітьми, про що свідчить прийняття на державному рівні низки законів, зокрема: «Про попередження насильства в сім'ї»; «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису»; Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та «Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї» тощо. Регулярними є випуски новин і сюжети різних ток-шоу про випадки жахливого ставлення до дітей: занехаяння дитини, яка помирає з голоду; умови життя, які не відповідають розвитку дитини за віком; про дітей, яких батьки виганяють на заробітки, про побиття дитини до смерті тощо. Але не зважаючи на досить змістовну нормативно-правову базу, розгалуженість системи правозахисних органів, масові повідомлення в засобах масової інформації про випадки насильства в родинах українців, жорстокість батьків залишається глобальною проблемою сучасності, і має серйозні наслідки для повноцінного розвитку дітей та підлітків, які є майбутнім нашої держави.

За даними ЮНІСЕФ, у новій доповіді «Приховане на очах у всіх», мільйони дітей у різних країнах світу піддаються насильству. Вони стають жертвами вбивць, ґвалтівників і торговців «живим товаром». Багато дітей страждають від фізичної та психологічної жорстокості своїх рідних, зокрема у власному будинку й у школі. Кожна п'ята жертва вбивства у світі – це дитина або підліток у віці до 20 років. У зазначеній доповіді зібрана статистика зі 190 країн світу, що є найбільш повною базою даних стосовно випадків жорстокого поводження з дітьми та підлітками, і, на жаль, вона свідчить про вражаючі жахливі масштаби зазначеного явища. Відтак, приблизно 17 % дітей у 58 країнах світу піддаються жорстоким фізичним покаранням: дітей б'ють по голові, по вухах, по обличчю, зазначено, що ці міри носять особливо важкий і регулярний характер. У всьому світі троє дорослих із десяти вважають фізичні покарання необхідними у вихованні дітей, що не може не вражати. Також за словами виконавчого директору ЮНІСЕФ, Ентоні Лейку: «На сьогоднішній день насильство щодо дітей вчиняється щодня, всюди. Але воно не є неминучим. Його можна попередити, але для цього суспільство не повинно дозволяти насильству залишитися в тіні» [9].

Аналізуючи дані статистики, вважаємо, що сьогодні ставлення до дітей у родині передбачає не тільки дотримання їхніх законних прав, свобод та інтересів, а й чітке усвідомлення ролі кожного члена суспільства в недопущенні випадків жорстокості стосовно дітей, урахування важливості впливу різних факторів на розвиток дитини (біологічних, психологічних, економічних, соціальних тощо), встановлення відповідальності родини й суспільства за створення умов гармонійного та безпечного середовища, у якому живе й розвивається дитяча особистість.

Аналіз актуальних досліджень. У педагогічній, психологічній, правовій і соціально-педагогічній науках проблема жорстокості стосовно дітей у родині вивчалася в різних аспектах: 1) загальні питання проблеми жорстокості й насильства над дітьми вивчають провідні науковці Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Н. Максимова, Т. Сафонова, Е. Цимбал та ін.; 2) вплив жорстокого поводження на розвиток дитини досліджували Ж. Петрочко, С. Тадіян, В. Туташинський та ін.; 3) проблеми жорстокості й насильства над дитиною у сім'ї висвітлюються у працях таких науковців і практиків, як Л. Алексеєва, К. Бабенко, А. Бондаровська, Я. Волавка, Н. Дмитренко, Р. Мансудов, М. Московка, Н. Щербак та ін.; 4) практичні та правові аспекти жорстокого поводження з дітьми визначають Н. Агарова, Н. Асанова, К. Левченко, І. Лисенко, Г. Лактіонова, І. Трубавіна та ін. Проте, варто підкреслити, що не зважаючи на вже існуючі здобутки науковців, варто враховувати постійну динаміку життя суспільства, що характеризується прийняттям нових нормативно-правових документів, розширенням кола соціальних інститутів, які займаються цією проблемою, розширенням соціально-педагогічного сектору фахівців у суспільстві, розробленням нових

соціальних програм захисту дитинства – проблема жорстокості батьків в українських родині потребує подальшого дослідження.

Мета статті – на основі аналізу соціально-педагогічної, психологічної, історичної та правової літератури визначити зміст і провідні характеристики жорстокого поводження батьків із дітьми, з'ясувати причини виникнення зазначеної проблеми, а також надати авторське визначення поняття «жорстоке поводження з дітьми у сім'ї».

Виклад основного матеріалу. Проблема жорстокого поводження батьків із дітьми в наш час є досить поширеним явищем, про що свідчить аналіз доповідей фахівців різних галузей (юриспруденції, медицини, психології, соціальної педагогіки тощо), що спеціалізуються на захисті прав дітей, і вважають, що домашнє насильство займає одне з перших місць серед тих видів злочинності, відомості про які рідко доходять до правозахисних органів [1, 167]. Проте сучасні погляди суспільства на гуманне виховання, пронизане любов'ю і ніжністю та відповідно нетерпимість, несхвалення й засудження жорстоких методів виховання сформувалися відносно недавно. У науці, художній літературі, мистецтві, фольклорі багатьох країн зафіксовано випадки жорстокого ставлення до дітей і насильницьких методів у вихованні, які у практиці попередніх поколінь вважались абсолютно нормальними й соціально-схваленими. Говорячи про витоки жорстокого поводження з дітьми, слід зазначити, що коріння цього явища йдуть у далеке минуле. Наприклад, підхід до дітей в античні часи, зокрема в Спарті, був виключно утилітарним, оскільки пріоритетом суспільства були фізично здорові та здатні захищати батьківщину особистості, тому дітей, які з моменту народження не відповідали вимогам Ради старійшин, умиротворяли, вважаючи «бракованими». За грецьким законом Лікурга необхідно було скидати зі скелі слабких і потворних дітей, у яких вбачали загрозу для продовження раси. Також до обов'язку держави відносили знищення дітей, які народжувались у незаможних родині, навіть батькам надавалося право вбивати немовлят, яких вони були не в змозі утримувати [3, 47]. Також згадки про жорстокість до дітей зустрічаються в стародавній літературі, II ст. н.е.: «дітей вбивали в ритуальних цілях: вважалося, що вбита дитина може допомогти безплідним жінкам впоратися з хворобами, забезпечити здоров'я і молодість; дітей ховали під фундаментом будівлі, щоб зробити його міцніше; діти були об'єктом продажу й купівлі» [7, 94]. В епоху Середньовіччя існував «Акт про покарання неслухняної дитини», який свідчить про те, що діти, були «власністю» батьків. Батьки могли подати петицію в магістрат і навіть відправити свою дитину на смерть, якщо вона була занадто впертою або неслухняною. І хоча зазначене покарання жодного разу не виконувалося, сама можливість такої розправи, без сумніву, впливала на батьківські установки й методи виховання [7, 221]. Не

зважаючи на століття, які минули з того часу, на жаль, у сучасних родинях все ще зберігається думка про те, що дитина є «приватною власністю» своїх батьків і тому використання жорстоких методів у вихованні є нормою, доказом чого свідчать вітчизняні прислів'я: «Бий дитину, поки поперек лавки лежить», «Хто не слухає тата, той послухає ката (кнути)», «Дитину люби, як душу – а трясина, як грушу», тощо.

У контексті проблеми нашого дослідження розглянемо сучасний зміст поняття «жорстоке поводження». У Конвенції ООН про права дитини зазначено, що жорстоке поводження з дітьми – це всі форми фізичного і/або емоційного поганого поводження, сексуальне насильство, відсутність піклування, торгівля або інші форми експлуатації, що здатні призвести або призводять до фактичної шкоди для здоров'я дитини, її виживання, розвитку чи гідності в контексті відповідальності, довіри чи влади [1, 148].

Більшість дослідників визначають «жорстоке поводження з дітьми» як навмисні дії (або бездіяльність) батьків, вихователів, піклувальників та інших осіб, які наносять шкоду фізичному або психічному здоров'ю дитини. Навмисність дій розглядається авторами як шкідливі дії з певною метою, що заподіяні дієздатною особою. Л. Мардахаєв жорстоке поводження з дітьми визначає як «здійснення фізичного або психічного насильства над дітьми; замах на їхню статеву недоторканість; застосування неприпустимих способів та методів виховання, експлуатація дітей, погане їх утримання» [5].

Як доводять дослідження Н. Щербак, існують випадки, коли батьки жорстоко поводяться з дитиною, навіть не усвідомлюючи власної жорстокості [8]. Прикладом цього може стати сюжет новин за вересень 2015 року: «На Кіровоградщині 27-річна жінка повісила дітей, а потім спробувала вкоротити віку й собі. Мати двох дітей унаслідок сварки з чоловіком вирішила покінчити життя самогубством, і для того, щоб діти не залишились із суворим батьком, вирішили вбити і їх. Лише дивом 8-річний хлопчик і його 5-річна сестричка змогли вибратись із зашморгів». Аналізуючи даний випадок, можна дійти думки, що нібито мотив не залишати дітей із батьком, що на думку жінки є «тираном» – досить зрозумілий, але метод вирішення проблеми аномальний і виходить за межі розумного, і переростає у жорстокість та «тиранію» вже з боку матері, хоча вона цього навіть не розуміє й тим паче не усвідомлює.

Жорстоке поводження, з точки зору порушення прав дитини, О. Нечерда тлумачить як: ігнорування потреб дітей, порушення їхніх прав; відсутність догляду за ними (або незадовільний догляд); відсутність проявів батьківської любові, доброти, чуйності, глузування, неповага до гідності, особистості дитини; авторитарний стиль спілкування з дитиною; нехтування і обман [6].

Аналіз змісту поняття «жорстоке поводження з дітьми», безпосередньо з боку батьків, дав можливість сформулювати власне визначення: «жорстоке поводження з дітьми у сім'ї» – це поведінка

батьків, родичів (або осіб, що їх замінюють) стосовно дітей, яка характеризується нанесенням шкоди фізичному, психологічному, морально-духовному та іншому здоров'ю дитини, порушенням її прав, свобод та інтересів, перешкоджанням її всебічному розвитку, навмисним (або ненавмисним) створенням негативного клімату в родині та позбавлення дитини належного піклування, забезпечення й захисту.

Необхідним для нашого дослідження вважаємо з'ясування причин жорстокого поводження батьків із дітьми в сучасних українських родинях. Значна кількість наукових досліджень присвячена діагностиці факторів і причин зазначеною проблеми. На підставі результатів досліджень таких авторів, як: І. Алексєєва, Н. Асанова, А. Бова, В. Ролінська, Н. Максимова, К. Мілютіна, Т. Шипунова, Н. Щербак, та ін. можна виокремити головні проблеми українських сімей, що провокують жорстокість до дітей з боку дорослих: безробіття або низька матеріальна забезпеченість родини; алкоголізм одного чи обох батьків; самотність чи шлюб, який розпався; мала житлова площа, що посилює напругу; озлобленість батьків чи розчарованість у житті; фізична чи психічна перевтома; незрілість батьків; егоїзм батьків, їх прагнення до розваг; відсутність прив'язаності до дитини; надмірна вимогливість; народження другої дитини; велика кількість дітей; небажана дитина (як привід і примус до укладення шлюбу); передчасно народжена в шлюбі дитина, яка дає привід до сварок і розриву; позашлюбна дитина як об'єкт виміщення зла на його матір (батька); дитина з фізичними та психічними недоліками, якої хочуть позбавитися, через осуд оточуючих. Також особливої актуальності в наш час набула причина військових дій на Сході України. Так, на сайті українського журналу «Фокус» зазначено: «Проблема домашнього насильства через війну дійсно загострилася, а рівень насильства в українському суспільстві зростає в цілому, тому що все більше чоловіків починають страждати від психічних розладів після участі в бойових діях. При цьому проблема не вирішується, тому що більшість із них відмовляються визнавати свої проблеми й не звертаються до лікарів. Звичайно, солдати, які повернулися додому, страждають від стресу та тривожних станів. Часто чоловіки починають відчувати, ніби члени родини їх не чують, або не розуміють, що вони пережили й чого надивилися. І ці психологічні страждання переростають у фізичне або сексуальне насильство» [9].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, проблема жорстокого поводження батьків із дітьми завжди була й залишається глобальною проблемою будь-якого суспільства, і, на жаль, лише набуває поширення. В основі жорстокого поводження з дитиною лежить нерозуміння цінності дитини в родині, відсутність системи чітких позитивних, гуманних і толерантних установок на щасливу модель сімейного життя й родинного виховання дитини, починаючи з періоду немовляти до формування дорослої особистості. Виникнення жорстокого ставлення до дітей пояснюється

низкою причин різного характеру: склад родини, рівень її матеріального забезпечення, стан здоров'я батьків і/або дитини, настрій дорослого в тій чи іншій ситуації, амбіції, а іноді навіть «примхи» батьків. Проте очевидним є те, що кожна жорстока дія або бездіяльність дорослого несе наслідки для дитини, які зазвичай є тяжкими, як в фізичному, так і в психологічному плані, а нерідко є летальними. Жорстоке ставлення батьків до дітей є міждисциплінарною проблемою, тому подальших досліджень потребують соціально-педагогічні особливості, характеристики та шляхи подолання зазначеної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист : збірник документів. – Ч. II. – К. : АТ «Видавництво «Столиця», 1998. – 292 с.
2. Колісніченко А. І. Історія держави і політико-правових вчень Стародавньої Греції та Риму : [навчальний посібник] / А. І. Колісніченко. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – 274 с.
3. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічний аспект проблеми насильства / Н. Ю. Максимова, К. Л. Мілютіна. – К. : Либідь, 2003. – 337 с.
4. Мардахаев Л. В. Словарь по социальной педагогике: пособие для студентов, изучающих психологию, социальную работу и социальную педагогику / Авт.– сост. Л. В. Мардахаев. – М. : Академия, 2002. – 365 с.
5. Нечерда О. Коли в сім'ї насильство / О. Нечерда // Соціальна робота в Україні. – К. : Науковий світ, 2000. – № 8. – С. 14–15.
6. Уварова Т. Б. Жестокость. Политика жестокости в Античность и Средневековье (Реферативный обзор) / Т. Б. Уварова, И. Е. Эман // Культура и общество в Средние века – раннее Новое время. Методика и методология современных историко-антропологических и социокультурных исследований. – М., 1998.
7. Щербак Н. Д. Соціально-педагогічна профілактика жорстокого ставлення до дітей у сім'ї : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Н. Д. Щербак. – Луганськ, 2004. – 21 с.
8. ЮНІСЕФ «Приховане на очах у всіх» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_25224.html
9. «Випадки домашнього насильства в Україні зросли з початку війни в Донбасі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/UKRAINE/v-ukrayini-soldati-cherez-psiologichni-travmi-na-viyni-b-yut-druzhin-newsweek-170880_.html

РЕЗЮМЕ

Головня В. О. К проблеме жестокости к детям в украинских семьях.

В статье на основе анализа социально-педагогической, психологической, исторической и правовой литературы, определено содержание и главные характеристики жестокого обращения родителей с детьми, которое автор определяет как «поведение родителей, родственников (либо лиц, их заменяющих) в отношении детей, которая характеризуется нанесением вреда физическому, психологическому, морально-духовному и другим видам здоровья ребенку, нарушением его прав, свобод и интересов, препятствием его всестороннему развитию, преднамеренным (или не преднамеренным) созданием негативного климата в семье и лишение ребенка надлежащего попечения, обеспечения и защиты. Автор также анализирует подходы разных ученых к указанной проблеме, отмечает главные причины возникновения проблемы в обществе.

Ключевые слова: жестокость, агрессия, насилие, жестокость в семье,

причины жестокого обращения с детьми в семье.

SUMMARY

Golovnya V. To the problem of violence against children in Ukrainian families.

On the basis of statistical analysis it is determined that today attitude to children in the family includes not only respect for their legitimate rights, freedoms and interests, but also a clear understanding of the role of each member of society in preventing cases of cruelties against children, taking into account the importance of various factors of child development (biological, psychological, economic, social, etc.), establishing the liability of family and society to create conditions for harmonious and safe environment in which a child lives and develops.

The author analyzes the concept of "child abuse in the family" and defines it as the behavior of parents, relatives (or persons in loco parentis) of a child, which is characterized by damage to physical, psychological, moral, spiritual and other health of the child, violation of rights, freedoms and interests, obstruction of comprehensive development, intentional (or unintentional) creation of a negative climate in the family, deprivation of a child of proper care, support and protection.

The article also notes the main causes of problems in the society: unemployment or low material security of the family; alcoholism of one or both parents; loneliness or marriage that broke up; a small residential space, which increases tension; parents' frustration or anger in the life; physical or mental fatigue; immaturity of parents; selfishness of parents, their desire for entertainment; lack of attachment to the child; excessive demands; birth of the second child; a large number of children; an unwanted child (as an excuse to a marriage); a prematurely born child in marriage, which allows an occasion to quarrels and divorce; a child with physical and mental disabilities, whom they want to get rid of because of the condemnation of others.

The author concludes that every cruel act or omission of an adult carries consequences for the children, which are usually heavy, both physically and psychologically, and are often fatal. The cruelty of parents to children is an interdisciplinary problem, and therefore requires further studies of socio-pedagogical features, characteristics and ways to overcome this problem.

Key words: *cruelty, aggression, violence, violence in the family, reasons for abuse of children within the family.*